

Franc Orožen

REFORMACIJA IN PROTIREFORMACIJA NA KRANJSKEM

POJASNILO UREDNIŠTVA

Objavljamo izpis iz knjige: Franc Orožen: *Vojvodina Kranjska. Zgodovinski opis. I–II*. Matica slovenska, Ljubljana 1901, 1902. Poglavja knjige opisujejo dogodke pod posameznimi vladarji. Odlomke za ponatis je izbral **Božidar Debenjak** iz naslednjih poglavij:

ss. 95–96 *Ferdinand I. (1522–1564)* (samo zadevni pasusi); sklenjeno besedilo z našim oštevilčenjem odstavkov (izpuščeni so tisti, ki se nanašajo na druge teme: vojne z Benečani, vojne s Turki, kmečke upore); *kurzivna* številka pomeni naslov, pokončna pa besedilo.

ss. 107–12 *Reformacija na Kranjskem za Ferdinanda I.*

ss. 112–22 *Najdvojvoda Karol, notranjeavstrijski vladar (1564–1590)*

ss. 122–31 *Ferdinand II. (1590–1637)*

ss. 131–32 *Ferdinand III. (1637–1657)*

Ker se je ponovno raziskovanje protestantizma razmahnilo šest let po izidu knjige, ob štiristoti obletnici Trubarjevega rojstva, za kar sta bila mdr. zaslužna Ivan Prijatelj in France Kidrič, je smiselno, da dopolnujemo besedilo z nekaj vstavki (v oglatih oklepajih, z dodano črko a pri številkah odstavkov) in dostavki iz knjige istega avtorja (*Kranjsko domoznanstvo*, Dunaj 1909). Besedilo smo pustili v slovenščini z začetka 20. stoletja.

Geograf in zgodovinar Franc Orožen (17. 12. 1853, Laško – 26. 11. 1912, Ljubljana) je študiral na Dunaju in leta 1881 opravil profesorski izpit. Poučeval je v Kopru (1882–86), Novem mestu (1886–89) in Ljubljani (1889–1912). Vodil je Slovensko planinsko društvo (1893–1908) in Društvo slovenskih profesorjev (1906–09). Objavljal je članke v revijah in časnikih, med drugim tudi o gorah, planinstvu in turizmu. Ukvarjal se je zlasti z metodiko pouka geografije ter napisal več geografskih in domoznanskih učbenikov. Njegovo najpomembnejše delo pa je knjiga *Vojvodina Kranjska*. Bibliografija njegovih del je izšla v *Planinskem vestniku* 1913. (Povzeto po članku Olge Janša - Zorn v *Enciklopediji Slovenije* 8.)

(ss. 95–96)

Ferdinand I. (1522–1564)

Karol V. je vladal širno državo, o kateri se je smelo trdilo, da ji nikdar solnce ne zahaja. Ker mu ni bilo mogoče, da bi sam vladal vse prostrane dežele, sklenil je dne 28. aprila l. 1521. na avgsburškem državnem zboru **prvo delitveno pogodbo** s svojim ljubljenim bratom Ferdinandom I. Po tej pogodbi je dobil Ferdinand I. Dolenje- in Gorenje-Avstrijsko, Štajersko, Koroško in **Kranjsko**, Karol pa druge dežele. Ker so se pa iz Kranjskega izločile Slovenska krajina, Istra, Kras, Trst in Reka, ki so se priklopile španskim deželam v Italiji, niso hoteli kranjski stanovi priseči zvestobe novemu vladarju in so v kranjskem deželnem zboru l. 1521. zahtevali, da se ne ruši celokupnost kranjskih pokrajin. To energično postopanje kranjskih stanov je imelo uspeh. V **drugi delitveni pogodbi**, dne 30. januarja leta 1522., so se zopet priklopile Kranjskemu in Avstriji prej odvzete pokrajine. Deželni stanovi so potem prisegli zvestobo novemu vladarju pred Ferdinandovimi odposlanci.

[(ss. 96–106: Boji s Turki 1522–64. Ferdinandova smrt.)]

s. 104: Kranjci se pa niso bojevali samo proti Turkom, ampak tudi drugod. Tako jih nahajamo v cesarski vojski, ki se je l. 1547. bojevala zoper protestantsko **šmalkaldsko zavezo**.

s. 106: L. 1564. je umrl Ferdinand I. Za njegovega vladanja je Kranjsko mnogo trpelo po turških navalih, a tudi po kobilicah in hudi kugi. Širila se je pa v tem času tudi protestantska vera po deželi in našla mnogo pristašev.

(ss. 107–12)

1 Reformacija na Kranjskem za Ferdinanda I.

2 Lutrova vera ni imela le na Nemškem mnogo pristašev, ampak se je razširila tudi po drugih državah in deželah. Na Avstrijskem je Ferdinand I. že zgodaj prepovedal razširjenje Lutrovih spisov in

odpravil zlorabe in nedostatke v katoliški cerkvi. Navzlic temu se je kriva vera jako hitro širila po avstrijskih deželah. V goratih krajih so bili rudarji prvi spoznavalci nove vere. Plemenitniki so pošiljali svoje sinove v Wittenberg ob Labi, kjer je začel Luter novo vero oznanjevati. Odtod so se po končanih naukih vračali v domovino z luteranskimi propovedniki. Meščani in kmetje so se pridružili luteranstvu, in celo več katoliških duhovnikov, menihov in redovnic je izstopilo iz katoliške cerkve. V nekaterih deželah so bili protestantski stanovi v večini, in po uradih so odločevali protestantski uradniki. Lutrova vera se je tako razširila, da je pretila velika nevarnost katoliški cerkvi.

3 Tudi Slovenci so se kmalu poprijeli nove vere. Novo versko gibanje je bilo na Kranjskem dvojne važnosti[,] in sicer kot versko dejstvo in za narodno jezikovni razvoj. Glede na narodno jezikovni razvoj je postalo reformacijsko gibanje na Kranjskem velikega pomena za vse slovenske dežele in celo za sosednjo Hrvaško. Središče protestantskemu gibanju je bila Ljubljana, glavna delavnica Tíbinge na Virtemberškem, glavni zastopnik reformacije na Slovenskem pa Primož Trubar.

4 Kakor smo razvideli iz dosedanje zgodovine, so bili v začetku 16. stoletja za Slovence hudi in žalostni časi. Kruti Turki so napadali slovensko zemljo in jo pustošili, plemenitniki in graščaki so pa stiskali in zatirali kmeta, ki se je brezuspešno potegoval za svojo staro pravdo. V takih razmerah se ne čudimo, da so se Lutrovi nauki tako hitro razširili med Slovenci, ki so od nove vere pričakovali boljše bodočnost. Stiskani kmetje so sebi v prid tolmačili Lutrov nauk o »evangeljski svobodi« in se s tem hoteli osvoboditi plačil, raznih dolžnosti in zatiravanj od strani graščakov. Že l. 1525 se je v Ljubljani ukoreninila Lutrova vera, katero sta posebno pospeševala energični Primož Trubar in neustrašni Pavel Wiener.

5 PRIMOŽ TRUBAR se je rodil l. 1507 [recte: 1508] na Rašici pri Velikih Laščah na Dolenjskem. Šolal se je na Reki, kjer se je naučil hrvaščine in laščine, potem v Salzburgu in na Dunaju. Od doma ni imel podpore in ni mogel obiskovati vseučilišča. Njegov oče je bil turjaški podložnik in baje v kmetski vojni l. 1515. na nekem drevesu obešen. Po nekem drugem poročilu pa je bil Trubarjev oče javni notar. Tržaški škof Peter Bonhomo ga je l. 1527. vzprejel v svojo kantorijo

kot diskantista in ga je posvetil v duhovnika. Ta škof je bil Trubarjev pokrovitelj in dobrotnik. Že kot mlad duhovnik je bil Trubar pristaš Lutrov in reformacije, za katero se je poganjal do svoje smrti.

[5a Primož Trubar se je rodil l. 1508. v Rašici pri Velikih Laščah na Dolenjskem. Šolal se je na Reki, potem v Salzburgu in na Dunaju. Že kot mlad duhovnik je bil pristaš Lutrov in reformacije, za katero se je poganjal do smrti. Služboval je na Spodnjem Štajerskem, Dolenjskem in v Ljubljani.]

6 Svoje življenje je sam na kratko opisal v pismu na kranjske deželne stanove. V tem pismu se nazivlje: Primus Trubar bivši, redno poklicani, nasvetovani in potrjeni ljubljanski korar, župnik v Loki pri Radečah, v Laškem trgu in Št. Jerneju, kaplan pri Sv. Maksimilijanu v Celju, slovenski propovednik v Trstu, po prvem preganjanju propovednik v Rotenburgu ob Tavberi, župnik v Kemptnu in Urahu, potem zopet propovednik čestitih slavnih kranjskih deželnih stanov in v goriški grofiji v Rubiji, in po drugem preganjanju župnik v Laufnu (ob Nekarju) in sedaj v Derendingu pri Tubingah.

7 L. 1531. so pozvali Trubarja kot slovenskega propovednika v stolno cerkev v Ljubljani. Tu se je potegoval za to, da bi tudi neduhovniki vzprejemali sveto obhajilo v podobi kruha in vina. Nato mu je ljubljanski škof Ravbar prepovedal propovedi v stolni cerkvi, kjer ga je z veseljem poslušalo meščanstvo in plemstvo. Ljubljanski magistrat mu je potem dovolil propovedi v špitalski cerkvi sv. Elizabete.

Lutru so se pridružili korarja PAVEL WIENER in HASIBER in kaplan špitalske cerkve ANDREJ LATOMUS. Korar Wiener se je pozneje oženil in neumorno deloval za razširjenje luteranstva.

Kranjski deželni glavar Jurišić je šele l. 1540. dosegel, da je bil Trubar izgnan iz Ljubljane in se je moral podati na svojo župnijo v Loko pri Zidanem mostu, kjer je bil umeščen istega leta.

[7a L. 1531. so pozvali Trubarja kot slovenskega propovednika v stolno cerkev v Ljubljani.]

8.1 Novi ljubljanski škof FRANC baron KACIJANAR je hotel zlepa odvrniti Trubarja od krivoverstva in ga je že l. 1542. imenoval za ljubljanskega korarja, a ni dosegel svojega namena.

[8.1a Knezoškof je hotel zlepa odvrniti Trubarja od krivoverstva in ga je imenoval za korarja, a ni dosegel svojega namena.]

8.2 Kacijanarjev naslednik URBAN TEKSTOR je Trubarja poveril s slovenskimi propovedmi v stolni cerkvi najbrž tudi zaradi tega, ker je bil Trubar odločen nasprotnik prekrstnikov.

Pavel Wiener je imel nemške propovedi v stolni cerkvi.

Trubar je ostal pri svojih nazorih in je v svojih propovedih strastno zagovarjal Lutrove nauke. Stolni kapitelj ga je l. 1546 imenoval za župnika v Št. Jerneju na Dolenjskem in hotel na ta način Trubarja zopet pridobiti, a tudi to ni pomagalo. Škof Urban se je odločil za brezobzirnejše postopanje zoper Trubarja in njegove privrženice, ker ga je nagnjenje kranjskih stanov in Ljubljancev k novi veri jako vznemirjalo. Začela se je preiskava, ki je tudi dognala, da sta Trubar in Wiener delila sv. obhajilo v podobi kruha in vina.

9 Ferdinand I. je izdal povelje, da naj se zapro TRUBAR, MERTLIC in DRAGOLIC, ker imajo protestantske knjige. Trubar je pravočasno pobegnil v Norimberg na Bavarskem in je ob tej priliki izgubil svoje premoženje in mnogo knjig. Povečem že protestantski kranjski deželni stanovi so posredovali za Trubarja pri kralju Ferdinandu I. in dosegli, da se je vrnil l. 1548. na Kranjsko, toda s pogojem, da opusti oznanjevanje krive vere. Trubar pa ni odnehal in je zopet širil protestantsko vero. Moral je kmalu zopet pobegniti iz domovine na Nemško v Norimberg, kjer mu je neki protestantski propovednik preskrbel službo protestantskega propovednika v Rotenburgu ob Tavberu na Virtemberskem. Tu je ostal štiri leta in se prvikrat oženil. L. 1552 se je preselil v Kempten.

[**9a** Ferdinand I. je izdal povelje, naj zapro Trubarja, ker propoveduje v protestantskem zmislu. Trubar je pravočasno pobegnil v Rottenburg na Württenberskem. Povečem že protestantski kranjski deželni stanovi so posredovali za Trubarja in dosegli, da se je vrnil l. 1548. na Kranjsko. Kmalu pa je moral zopet pobegniti na Nemško, kjer je ostal štiri leta.]

10 Tudi v tujini je delal na to, da bi razširil protestantsko vero med Slovenci. Izprevidel je, da je v to svrho treba spisovati v slovenskem jeziku učne in vzpodbudne knjige ter jih razširjati med Slovenci. Dotlej ni bilo še nobene slovenske tiskane knjige, Trubarjevo delo je bilo torej prav težavno. Podpirali so ga pri njegovem delovanju virtemberski vojvoda KRIŠTOF in njegov kancelar MIHAEL TIF-

FERNUS, bivši koprski škof P. P. VERGERIUS, štajerski baron JANEZ UNGNAD in drugi.

[10a Tudi na Nemškem je delal na to, da se razširi protestantska vera med Slovenci. Izprevidel je, da je v to svrhu treba spisovati v slovenskem jeziku učne in izpodbudne knjige ter jih razširjati med Slovenci. Dotlej ni bilo še nobene slovenske tiskane knjige. V Tübingnu na Württemberškem sta se natisnili l. 1550. prvi Trubarjevi slovenski knjigi: Abecednik in Katekizem. Tako se je začelo novo-slovensko slovstvo, za katero imajo velike zasluge tudi baron Ivan Ungnad, Juri Dalmatin in Adam Bohorič.]

11 MIHAEL TIFFERNUS je bil l. 1488. rojen na Kranjskem, kot otrok ujet od Turkov in po Erazmu Stichu v Laškem trgu rešen iz turške sužnosti. Vzgojen je bil v Laškem trgu in se je pozneje učil na dunajskem vseučilišču, kjer je postal magister. L. 1529. je postal učitelj tedanjemu virtemberskemu princu Krištofu v Dunajskem Novem mestu, ga spremljal na več potovanjih in končno prišel s Krištofom v Stuttgart, kjer je umrl l. 1555. Ta vplivni mož ni bil le učitelj, ampak tudi zvest prijatelj Krištofu, katerega je v Dunajskem Novem mestu obvaroval turške sužnosti. Tiffernus je zapustil svoje premoženje za štiri ustanove v korist bogoslovja se učečim Kranjcem. Po Valvasorjevem poročilu je bil Tiffernus tudi profesor bogoslovja v Tübingah, torej duhovnik.

12 V tedanji dobi so sinovi kranjskih plemenitnikov in tudi drugih slojev prihajali na nemška vseučilišča, zlasti v Tübinge, manj pa v Wittenberg in Jenö. V Tübingah se je v dobi od l. 1530. do 1614. neki šolalo 113 Kranjcev, v Wittenbergu dvajset in v Jeni štirje. Iz teh vseučilišč so prihajali torej povečem protestantsko vzgojeni možje na Kranjsko nazaj in svoj vpliv uporabljali v razširjenje protestantske vere. V Tübingah sta se natisnili l. 1550. *prvi Trubarjevi slovenski knjigi*: »Abecednik« in »Katekizem«, in sicer z nemškimi črkami. Trubar se imenuje na teh knjižicah »Philopatridus Illyricus«; izmišljeno je tudi ime tiskarne: »Gedruckt in Sybenburgen durch den Jernei Skuryaniz«. Trubar se je v Kemptenu seznanil z Vergerijem, ki ga je napotil, da je poslovenil evangelij sv. Matevža, ki je izšel v Tübingah na troške vojvode Krištofa.

13 Trubar je sveto pismo poslovenjeval z mnogimi ovirami, ker ni bil večš ne hebrejščini, ne grščini, in je zato moral poslovenjevati

iz latinščine. Od leta 1560. je bil v zvezi s Ferdinandovim sinom, prestolonaslednikom Maksimilijanom (II.), ki je bil naklonjen protestantom, in z baronom Janezom Ungnadom, ki je kot protestant l. 1556. zapustil Štajersko in se naselil na Virtemberškem. Ungnad je svoje dohodke daroval za izdavanje svetega pisma v slovenskem in hrvaškem jeziku in je ustanovil v Urahu prvi biblijski zavod, kjer sta tudi pod Trubarjevim vodstvom sveto pismo prelagala na hrvaški jezik Štefan Konzul in Anton Dalmatin.

14 V tem se je pa na Kranjskem vedno bolj širila protestantska vera navzlic neumornemu delovanju škofa Urbana Tekstorja zoper krivoverstvo. V Ljubljani so širili novo vero stolni prošt dr. LENART MERTLIC, generalni vikar JURI DRAGOLIC, in že omenjeni kanonik PAVEL WIENER in drugi, v Kranju RAKOVEC in JERNEJ KNAFELJ, v Lescah PETER KUPLJENIK in na Bledu KRIŠTOF FAŠING. Posebno v Kranju je bilo mnogo protestantov, katere je pa večinoma škof zopet pridobil za katoličanstvo. Na Dolenjskem so bili vneti oznanjevalci protestantske vere: V Višnji gori IVAN KOČEVAR, v Kočevju župnik LENART pl. ZIGLFEST, v Črnomlju ŠVAJGER, v Metliki TULŠČAK, v Novem mestu GREGOR VLAHOVIČ, na Krškem IVAN WEIKSLER, v Radečah sprva PRIMOŽ TRUBAR, potem pa GREGOR MAČEK in IVAN KOČEVAR (GOČEVARČIČ). Manj nego drugi so se vнемali Notranjci za protestantsko vero, ki je bila še najbolj razširjena v Vipavski dolini.

[**14a** V tem se je pa na Kranjskem vedno bolj širila protestantska vera posebno po Gorenjskem in Dolenjskem. Manj so se vнемali Notranjci za novo vero, ki je bila še najbolj razširjena v Vipavski dolini. Najbolj je napredovalo protestantstvo v Ljubljani, ki je imela poleg protestantskih propovednikov tudi protestantske učitelje.]

15 Že l. 1556. so kralja Ferdinanda I. prosili deželni stanovi, da bi jim dovolil očitno spoznavanje nove vere. Ferdinand sicer tega ni storil, a vendar ni mogel ubraniti razširjenja protestantstva, ker je imel tudi drugod mnogo posla glede verskih novotarij in je tudi potreboval deželne stanove pri ponavljajočih se turških napadih. Najbolj je napredovalo protestantstvo v Ljubljani, ki je imela poleg protestantskih propovednikov tudi protestantske učitelje. Tedanji ljubljanski škof Petrus pl. Seebach ni tako odločno nastopil zoper

protestante kakor njegov prednik, in l. 1560. ga je cesar Ferdinand I. moral opominjati, da naj stoluje v Ljubljani in nastavi nemškega propovednika, da ne bodo deželni stanovi imeli povoda, nastavljati protestantske propovednike.

16 Kranjski deželni stanovi so l. 1561. zopet poklicali Trubarja v domovino, ker so ga potrebovali za bogoslužje in ureditev protestantske cerkve in šole. Po trinajstletni odsotnosti se je Trubar povrnil na Kranjsko, kjer je deloval od junija do avgusta. Škof je sicer izposloval zaporni ukaz zoper Trubarja in druge protestantske duhovnike, a deželni stanovi so preprečili izvršitev tega ukaza. Že meseca avgusta je Trubar zopet šel na Nemško v Urah, kjer mu je dal vürtemberški vojvoda novo župnijo. Vzel je s sabo uskoka POPOVIČA in MALEŠEVIČA, da bi mu pomagala pri prevajanju protestantskih knjig na hrvaški jezik.

[**16a** Čez trinajst let se je Trubar vrnil na Kranjsko, kjer je pa deloval le malo časa in zopet odšel na Nemško.]

17 Kranjski stanovi so pa Trubarja pregovorili, da se je poleti l. 1562. z ženo in otroki zopet povrnil na Kranjsko, kjer je tedaj že nadvladala protestantska vera. Škof je tožil Trubarja pri cesarju in zopet dosegel zaporni nalog zoper njega, a tudi sedaj so ga deželni stanovi ščitili in tožili škofa. Cesar je opustil nadaljnje korake, in Trubar je neoviran propovedoval in opravljal božjo službo v Ljubljani in včasih tudi drugod. V Ljubljani se je ustanovila l. 1563. *protestantska gimnazija*, katero je vodil LENART BUDINA. Kranjski protestantje so l. 1564. uredili svojo cerkev. V Urahu so se v tem tiskale slovenske in hrvaške knjige, a Trubarjev mecen Ungnad ni doživel izdanja glavnega dela, slovenskega in hrvaškega svetega pisma; umrl je l. 1564. Dve leti pozneje so zaprli tiskarno v Urahu. Istega leta je umrl tudi cesar Ferdinand I. Ob Ferdinandovi smrti je bilo *protestantsko gibanje na Kranjskem na svojem vrhuncu*.

[**17a** Kranjski stanovi so pa Trubarja pregovorili, da se je poleti l. 1562. zopet vrnil na Kranjsko, kjer je tedaj že prevladovala protestantska vera. Trubar je neoviran propovedoval in opravljal božjo službo v Ljubljani in včasih tudi drugod. V Ljubljani se je ustanovila l. 1563. protestantska gimnazija. V Urachu na Württemberškem so se v tem tiskale slovenske in hrvaške knjige.]

(ss. 112–22)

18 Najdvojvoda Karol, notranjeavstrijski vladar (1564–1590)

19 Pred smrtjo je Ferdinand I. razdelil avstrijske dežele med svoje tri sinove. Najstarejši sin Maksimilijan II. je dobil Dolenje- in Gorenje-Avstrijsko, češke in ogrske dežele in je tudi postal nemški cesar; Ferdinand je dobil Tirolsko in Prednje Avstrijsko, **Karol** pa **Notranje Avstrijsko**, to je Štajersko, Koroško, **Kranjsko**, Goriško in Primorsko s Pazinsko grofijo. Karol je bil ustanovitelj takozvane notranjeavstrijske habsburške vrste in je stoloval v Gradcu. Kranjski stanovi so mu še pred Ferdinandovo smrtjo v Ljubljani prisegli zvestobo; zahtevali so svobodno bogoslužje, a tej zahtevi se Karol ni vdal.

[**19a** Ferdinand I. je razdelil avstrijske dežele med svoje tri sinove. **Karol** je dobil Notranje Avstrijsko, to je Štajersko, Koroško, **Kranjsko**, Goriško in Primorsko s Pazinsko grofijo.

20 Vojvodina Kranjska je od l. 1564. do 1740. **obsegala** Gorenjsko, Srednje Kranjsko ali Notranjsko in Dolenjsko (Slovensko krajino) s Kočevsko grofijo. Notranjsko je obsegalo konfinije: Metliško grofijo, Pivko, Postojinsko- in Vipavsko glavarstvo in Avstrijsko Istro (Pazinsko- in Kastavsko grofijo). Enklavna posestva (osredke) so imeli naslednji cerkveni deželni stanovi: Brižinska škofija (Loko), Brixenska škofija (Bled), Tržaška škofija, Pičanska škofija in Nemškega viteškega reda komende.

21 Po Trubarju zasnovana cerkvena ustava je bila povod razporu protestantov z nadvojvodo Karolom, ki je naglašal, da spada ureditev cerkvene ustave med njegove vladarske pravice. Poslal je stanovom pismeni ukaz, da morajo Trubarja in druge protestantske propovednike izgnati. Stanovi so prosili cesarja Maksimilijana II., da prepreči izvršitev tega ukaza. Cesarjevo posredovanje in v Ljubljani razsajajoča kuga sta v toliko pomogli, da je bil TRUBAR šele l. 1565. izgnan. Virtemberški vojvoda mu je podelil župnijo v Laufenu ob Nekarju in potem v Derendingenu pri Tübingah, kjer je bil bliže slovanske tiskarne. Zapustil je v Ljubljani precejšnjo knjižnico, katero so prevzeli deželni stanovi in ž njo ustanovili prvo javno knjižnico. Leta 1566. je prišel Trubar še enkrat z nadvojvodovim dovoljenjem

na malo časa v domovino, katero je potem za vedno zapustil. Umrli je v Derendingenu l. 1586. po kratki bolezni v starosti 79 let. Trubar je bil potrpežljiv in požrtvovalen ter je rad pomagal zlasti onim, ki so bili preganjani zaradi vere.

[21a Karol je poslal stanovom ukaz, da morajo Trubarja in druge protestantske propovednike izgnati. Württemberški vojvoda je podelil Trubarju župnijo v Laufnu ob Nekarju in potem v Derendingnu pri Tübingnu, kjer je bil bliže slovanske tiskarne. Trubar je umrl v Derendingnu l. 1586. po kratki bolezni v starosti 79 let. Trubar je bil potrpežljiv in požrtvovalen ter je rad pomagal zlasti onim, ki so bili preganjani zaradi vere. Njemu v spomin so imenovane Trubarjeve ulice v Ljubljani in se je postavil spomenik.]

22 Znani jezikoslovec Crusius mu je napravil latinsko nagrobnico, v kateri pravi:

23 Vir tumulo hoc sanctus de Slava est gente sepultus,
Primus, qui Christi praeco fidelis erat ...
Transtulit in patriam divina volumina linguam
Sparsit in Eoas dogmata sancta plagas.

24 Tukaj v tem grobu je pokopan sveti mož slovanskega rodu,
Primož, ki je bil zvest glasnik Kristov ...
Prevel je na domači jezik svete knjige,
Ter je razširil v vzhodne kraje svete dogme.

[(s. 114: 25-26 *boji s Turkij; Karol: obrambne priprave + status Kranjske*)]

27 Trubarjevo pregnanstvo ni imelo zaželenega uspeha, kajti protestantska vera se je tudi še odslej širila po Kranjskem in po slovenskih deželah sploh. Glavna opora novi veri so še zmiraj bili deželni stanovi. Leta 1569. je bilo na Kranjskem 24 protestantskih propovednikov, katere so stanovi na svoje stroške nastavili in vzdržavali. Tudi v Tibingah, Urahu in pozneje tudi v Ljubljani natisnjene slovenske protestantske knjige so jako pospešile protestantstvo na Slovenskem. Ljubljansko tiskarno je ustanovil Janez Mandelc l. 1582. Med vsemi knjigami je najimenitnejše **sveto pismo**, katero je poslovenil JURI DALMATIN. Ta se je rodil v Krškem okoli l. 1550. v ubožnih razmerah in se je izobrazil v Tibingah. Sveto pismo je

bilo natisnjeno leta 1584. v Tíbingah in sicer s podporo kranjskih, koroških in štajerskih deželnih stanov. Pri tem delu mu je pomagal BOHORIČ, ki je spisal **prvo slovensko slovnico**. Dalmatin se je vrnil na Kranjsko in je dobil od turjaškega grofa župnijo Škocijan, kjer je umrl l. 1589.

28 Nadvojvoda Karol je potreboval pomoči in podpore deželnih stanov zlasti zoper Turke in je zato molče dovolil versko svobodo deželnim stanovom in njih rodbinam. Odločno je pa postopal nadvojvoda zoper razširjenje nove vere po mestih, trgih in vaseh, kjer je prepovedal protestantske propovedi. Izgnal je propovednike iz Metlike, Novega mesta, Krškega, Višnje gore in Radeč. V Krškem je tedanji župnik POLYDORUS DE MONTAGNANA (poznejši novomeški prošt) kot vnet zagovornik katoliške cerkve izgnal iz cerkve protestantskega propovednika, a povečem protestantski meščani so se uprli župniku, ki je moral bežati. Nadvojvoda je sodnika in dva meščana poklical v Gradec in jih tam zaprl.

29 Tudi povečem protestantska Vipavska dolina je v tem času z malo izjemami postala zopet katoliška. Na Gorenjskem so se huje upirali izgnanju protestantskih propovednikov, katere so šteli graščaki in deželni stanovi. Tudi brižinski in briksenski škof sta jela izganjati protestantske propovednike iz svojih kranjskih posestev. Propovedniki v Lescah, Radovljici in na Bledu so se dalje časa upirali izgonskim ukazom, ker so imeli vplivne zaščitnike, ki so znali zavlačevati izvršitev dotičnih vladnih ukazov.

[(ss. 115–17: 30–35 *zadnja velika kmetska vojna 1573*)]

36 V tem pa je skušal nadvojvoda Karol odpraviti protestantsko vero po kranjskih mestih, zlasti v Kamniku in na Bledu. V **Kamniku** je bil na čelu protestantov mestni tajnik NAGLIČ; a ker niso smeli protestantski propovedniki v mesto priti, so se zbirali protestantje v Podgorju. V Kamniku pa je vdova STOBE ob praznikih propovedovala kmetom. Nadvojvoda Karol je l. 1574. mestnemu tajniku in svetovalstvu ukazal, da naj odpravijo protestantske svetovalce in shode v mestu in Podgorju. Na **Bledu** niso mogli briksenski škofje zatrei nove vere, a končno je bleški glavar LENKOVIČ (sin slavnega Ivana Lenkovića) z globo in zaporom zatrl protestantstvo.

[(ss. 117-18: 37-40 *vojna s Turki*)]

41 Leta 1576. je umrl cesar Maksimilijan II., s katerim so tudi kranjski protestantje izgubili mogočnega zaščitnika. Njegovo mnenje o verski svobodi razvidimo iz naslednjega dejstva. Ko se je nekoč saksonski izborni knez izrazil, da hoče samo take sluge imeti, ki to verujejo, kar on veruje, mu je odgovoril Maksimilijan II.: »Tega si ne prisvajam, ker nimam moči nad vestmi in ne smem nikogar siliti k veri.« Nasledil ga je njegov sin Rudolf II.

Bruck ob Muri: pacifikacija

42 Nadvojvodo Karola so trle vedno večje skrbi zaradi pretečih turških navalov, in tako je versko vprašanje postalo nekoliko manj važno. Od l. 1577. do 1578. je bil Karol na čelu vse obmejne brambe in zaraditega si je moral zagotoviti pomoč notranjeavstrijskih dežel. Že na državnem zboru v Regensburgu l. 1576. so poslanci pripoznali potrebo državne pomoči zoper Turke, in tudi pri dunajskih posvetovanjih v naslednjem letu se je nadvojvoda prepričal, da mu je pomoč deželnih stanov zoper Turke neobhodno potrebna. Turki so zopet pogostoma napadali Hrvaško, in tudi Kranjci niso bili varni pred njimi. Zato se je sklical l. 1578. **deželni zbor** notranjeavstrijskih dežel v **Bruck ob Muri**.

43 Na tem deželnem zboru je vlada zahtevala, da naj odslej dežele same skrbе za obrambo turške meje. Notranjeavstrijski poslanci pa so odklonili to zahtevo, ako se prej ne ugotovi njih pritožbam v verskih rečeh. Zahtevali so svobodo vesti in svobodno izvrševanje protestantske božje službe. Prisilili so nadvojvodo k ustni izjavi, da dovoli plemenitnikom in njih družinam versko svobodo, v mestih in trgih pa si pridržuje vso oblast, a ne namerava propovednikov in šol v Gradcu, Ljubljani, Celovcu in Judenburgu odpraviti, tudi ne bode zatiral meščanov in tržanov zaradi vere, a protestantje se morajo mirno vesti nasproti katoličanom. Protestantje sicer niso mogli doseči pismene izjave, a deželni stanovi so to izjavo zapisali in dali vsaki deželi prepis te izjave, ki se imenuje *bruška pacifikacija* in je podlaga pravnemu obstanku protestantske cerkve v notranjeavstrijskih deželah. Stanovi so dali v spomin tega dogodka skovati

spominščico s pomenljivim napisom: »Gaudet patientia duris.« (Potrpežljivost premaga najtežje reči).

[(s. 120: 44–45 *Obramba pred Turki po bruskem drž. zboru*)]

Protireformacija

46 Prej omenjena bruska pacifikacija ni imela zaželenih ugodnih posledic za protestante in je bila le gnilo premirje. Na deželnem zboru v Brucku ob Muri so protestantje več privolili, kakor so od vlade dobili. Katoličani so skušali nadvojvodo Karola prepričati, da hočejo protestantje ošabno in brezumno izkoriščati svoj uspeh. Nadvojvoda Karol je odločneje pospeševal **protireformacijo** po kranjskih mestih.

47 Protestantski propovednik Jernej Knafel v **Kranju** je bil l. 1579 iztiran in je nadaljeval svoje propovedi na Brdu. Ko so Kranjčani tudi sem prihajali, so jih kaznovali z globo ali z iztiranjem. Kranjski mestni sodnik Junaver je bil odstavljen in v Gradcu zaprt; ko se je pa zopet povrnil v Kranj, so ga izvolili meščani zopet za sodnika in tudi obdržali protestantskega učitelja. Iztirali so tudi **radovljiškega** propovednika, ki je zbežal v Begunje, a radovljiški meščani so navzlic raznim kaznim še vztrajali v protestantski veri. Tudi v **Višnji gori** in **Radečah** se je proglasil vladni ukaz, da ne smejo prisostvovati protestantskim propovedim. Stanovi notranjeavstrijskih dežel so se pritožili zaradi iztiranja protestantskih propovednikov.

48 Večje uspehe je imela protireformacija briksenskih in brižinskih škofov, ki so na svojih posestvih odločno nastopali zoper protestante. Na **Bledu** so briksenski poverjeniki zahtevali od prebivalcev, da se vrnejo h katoliški veri ali pa prodajo svoja posestva in se izselijo. Leta 1586. so se uprli podložniki bloške graščine protireformaciji, in ščitili so jih stanovi, ki so vsaj toliko dosegli, da se je iztiranim plačala odškodnina za posestva. V **Škofji Loki** so brižinski škofje odstavili sodnika in svetovalce ter zatirali protestantstvo z globo, zaporom in iztiranjem. Stanovi notranjeavstrijskih dežel so poslali l. 1582. na državni zbor v Avgsburgu poslance, ki so se pritožili zoper nadvojvodo Karola zaradi njegovega postopanja zoper versko svobodo. L. 1587. je škofjeloški oskrbnik po noči zaprl propovednika Petra

Kupljenika in ga odpravil v Gorico. Na pritožbo deželnih stanov je nadvojvoda odgovoril, da smejo stanovi le v svojih hišah svobodno opravljati božjo službo. Naslednje leto pa je poslal kranjskega župnika v Škofjo Loko, da tam iztira upirajoče se protestante iz vseh dednih dežel.

49 L. 1584. je nadvojvoda ukazal gospodarju **Vipave**, baronu Lorencu Lanthieriju, da naj svoje protestantske podložnike prisili, da se vrnejo v katoliško cerkev, ali pa se v 14 dneh izselijo iz nadvojvodovih dežel. Pretil mu je z globo 1000 cekinov, če ne izvrši tega ukaza. Nekaj prebivalcev se je vrnilo v naročje katoliške cerkve, večina se je pa rajši izselila. Tudi iz **Metlike** so odpravili protestantske propovednike l. 1585. V **Ljubljani** je bil že leta 1580. nastavljen Trubarjev sin FELICIJAN kot protestantski propovednik. V glavnem mestu so našli protestantje najmanj ovir. Nadvojvoda je l. 1587. prav energično ukazal, da se v ljubljanski okolici ne sme opravljati protestantska božja služba, deželnim stanovom pa je prepovedal nameščenje protestantskih propovednikov na deželi.

50 To protireformacijsko gibanje na Kranjskem, ki je v nekaterih krajih z veliko strogostjo zatrlo protestantsko vero, je povzročilo, da so se izselili oni, ki so ostali zvesti novi veri. Meščani in tržani so zapustili svoj dom in se naselili na Primorskem in celo po južnonemških mestih, kjer jim niso kratili verske svobode. L. 1590. je umrl nadvojvoda Karol v Gradcu. Najprvo je bil strpljiv proti protestantom, v poznejših letih je pa odločneje postopal zoper nje, ker se niso deželni stanovi poganjali samo za versko svobodo, ampak tudi za večjo politiško samostalnost nasproti vladarjevi oblasti.

(ss. 122–31)

51 Ferdinand II. (1590–1637)

52 Ker je bil Ferdinand še mladoleten, je zanj vladal do l. 1593. ERNST, brat cesarja Rudolfa II., in, ko je ta odšel za namestnika na Nizozemsko, mlajši brat MAKSIMILIJAN do l. 1596. Doba nedoletnosti Ferdinanda II. je takorekoč odločilna skušnja glede na notranjo moč katoliške vladarske oblasti in protestantske stanovske samostalnosti.

53 Verske reči so bile povod prepira, v katerem sta se obe stranki borili za velikost državnega vpliva. Notranjeavstrijske dežele so se ob nastopu nove vlade odločile za skupno odločno postopanje in še niso hotele priseči zvestobe novemu vladarju, dokler ne odpomore njih verskim pritožbam. Njihovemu odposlanstvu je cesar Rudolf II. v Pragi odgovoril, da naj veljajo one razmere in pogoji, katere je dovolil nadvojvoda Karol. Šele po tem ugodnem odgovoru so stanovi nadvojvodu prisegli zvestobo in se obenem zavzeli za versko svobodo meščanstva. L. 1591. je umrl ljubljanski protestantski superintendent (višji cerkveni nadzornik) Krištof Spindler, in na njegovo mesto so deželni stanovi poklicali Jerneja Knafla in Jerneja Simplicija iz Karlovca.

[(ss. 123-26: 54-65 *Vojna s Turki 1592–94, bitka pri Sisku*)]

Protireformacija

66 V tem je izkušala **protireformacija** zatreti luteranstvo na Kranjskem. Nadvojvoda Ernst in Maksimilijan sta se trudila, »da zatreta razkolništvo« zlasti med meščanstvom. V **Ljubljani** je izkušal nadvojvoda Ernst vse protestante izbaciti iz mestnega svetovalstva. Namesto odstavljenih protestantskih županov Aleksandrina in Stetnerja je bil l. 1592. izvoljen katoličan Trevizan, a v svetovalstvo so Ljubljančani še volili protestante.

67 Tudi v **Radečah**, **Krškem**, **Novem mestu**, **Metliki** in **Črnomlju** so bili mestni sodniki protestantje, katere je ukazal nadvojvoda odstaviti. V **Radečah**, **Idriji** in **Postojini** nastavljeni protestantski propovedniki so bili iztirani. Leta 1594. je vicedom ukazal v **Kamniku** naseljenim protestantom, da se izselijo; ker pa tega niso storili v določenem roku, so bili en mesec v zaporu in izpuščeni šele po posredovanju deželnih stanov. Tudi v **Mekinah** so se hudo upirali protireformaciji. V **Kranju** so bili povečem protestantski mestni svetovalci, in Kranjčani so se še vedno udeleževali protestantske službe božje na Brdu.

68 Protireformacija torej še ni popolnoma uspela in sicer vsled odpora deželnih stanov, ki so posredovali na deželnih zborih in včasih tudi zabranili pobiranje davkov. Deželni stanovi so še leta 1595. ob

svojih stroških dali v Tibingah natisniti slovensko postilo, ki je stala 2000 gld.

69 Meseca julija l. 1596. je postal FERDINAND II. polnoleten in je sam prevzel vlado notranjeavstrijskih dežel. Deželni stanovi Ferdinandu niso takoj hoteli priseči zvestobe, ker so poznali njegove verske nazore in nasprotstvo do protestantov. Šele 28. januarja l. 1597. so mu Kranjci v Ljubljani prisegli zvestobo s pripombo, da se spoštuje verska svoboda. Istega leta je potrdil tudi pravice in svoboščine mesta Kranja. Z novim vladarjem se pričinja **druga doba katoliške protireformacije**. Mladi vladar pozna le edino pravo katoliško cerkev, a nobenih dolžnosti nasproti protestantom. Po svoji vesti se čuti dolžnega, da popolnoma zopet uveljavi katoliško cerkev in s tem ojači svojo vladarsko moč in oblast.

70 L. 1597. je postal ljubljanski škof TOMAŽ HREN (CHRÖN), ki je kot energičen in vsestranski izobražen mož do l. 1630. zavzemal stolico sv. Nikolaja in zadal smrtni udarec kranjskemu protestantstvu. Rojen je bil v Ljubljani l. 1560. kot sin protestantskega mestnega svetovalca. Šolal se je v Admontu, Ljubljani in na dunajskem vseučilišču. V Ljubljani hudo obolel in v bolezni se je zaobljubil, da postane katoliški duhovnik, če ozdravi. Ozdravljen je šel v Gradec, postal duhovnik in župnik v Sekavi, potem kanonik v Ljubljani in l. 1597. škof. Njegova glavna skrb je bila, kako bi zatrl protestantstvo na Kranjskem. Pozval je jezuite v Ljubljano, ki so se nastanili v prejšnjem frančiškanskem samostanu in potem v avguštinskem samostanu pri sv. Jakobu. Prevzeli so ljubljansko latinsko šolo, na kateri so poučevali do leta 1773. Jezuitje so škofa krepko podpirali pri protireformaciji, a tudi brižinski in briksenski škof sta mu bila krepka opora.

[**70a** Tomaž Hren je bil rojen v Ljubljani l. 1560. kot sin protestantskega mestnega svetovalca. Šolal se je v Admontu, Ljubljani in na dunajskem vseučilišču. Potem je v Ljubljani hudo obolel in v bolezni se je zaobljubil, da postane katoliški duhovnik, če ozdravi. Ozdravljen je šel v Gradec, postal duhovnik in župnik v Sekavi, potem kanonik v Ljubljani in l. 1597. ljubljanski knezoškof.]

[**70b** Njegova glavna skrb je bila, kako bi zatrl protestantstvo na Kranjskem. Pozval je v Ljubljano jezuite, ki so prevzeli ljubljansko latinsko šolo, na kateri so poučevali do leta 1773.]

[**70c** Pozneje je poklical kapucine v Ljubljano, da mu pomagajo pri protireformaciji.]

71 Protireformacija po kranjskih mestih in trgih se je nadaljevala s tem, da so bili odstavljeni protestantski dostojanstveniki, propovedniki in uradniki, druge so kaznovali z globo, zaporom in telesnimi kaznimi. Konec l. 1597. je bila protireformacija na deželi malone dovršena. V **Vipavi** dotlej niso izvršili dotičnih ukazov in so še ustanovili protestantsko pokopališče. Nadvojvoda zapreti grofoma Lanthieri z globo 1000 cekinov, in ko se ne pokorita dotičnemu ukazu, morata plačati 3000 gld. globe. Protestantsko pokopališče se podere, in izgnani tržani zapuste Vipavo. Škof Hren sam potuje po deželi in s svojo zgovorno besedo privede zopet mnogo protestantov v naročje katoliške cerkve. v **Kropi** stoji še sedaj znamenje v spomin, da je tam propovedoval škof Hren. Bilo je že malo katoličanov v Kropi, a škof je prebivalstvo zopet pridobil za katoliško cerkev.

[**71a** Po kranjskih mestih in trgih so bili odstavljeni protestantski dostojanstveniki, propovedniki in uradniki, druge so kaznovali z globo, zaporom in s telesnimi kaznimi. Konec l. 1597 je bila protireformacija na deželi malone dovršena. Knezoškof je potoval po deželi in s svojo zgovorno besedo privedel zopet mnogo protestantov v naročje katoliške cerkve.]

72 Sedaj se pa loti protireformacije v **Ljubljani**, kjer je bila glavna protestantska postojanka. Protireformacijo je tudi pospeševala nadvojvodova mati, nadvojvodinja Marija. Izbacili so protestante iz mestnega svetovalstva, in meščanstvo se je podeljevalo le katoličanom. Dne 22. oktobra l. 1598. je nadvojvoda ukazal, da morajo protestantski propovedniki in učitelji na dan objavljenja tega ukaza (30. oktobra) pred večerom zapustiti Ljubljano in v treh dneh tudi dedne dežele. Ako se pa ne pokore temu ukazu, jih čaka smrtna kazen. Že 1. novembra se poda škof v slovesnem izprevodu v Elizabetino ali špitalsko cerkev, kjer raztrga protestantske knjige, razbije krstni kamen in služi prvo sv. mašo v cerkvi, kjer se je 40 let opravljalo protestantsko bogoslužje. V tem pa so imeli protestantje v deželnem dvorcu božjo službo. Zaradi tega preobrata poparjeni deželni stanovi se potegujejo za protestante, a brezuspešno. Pet protestantskih propovednikov zapusti z bogatimi darovi ob splošni

žalosti protestantov Ljubljano in najde še nad eno leto gostoljubno zavetišče po raznih graščinah. Protestantske šole so že prej zaprli in odpustili protestantskega rektorja in deset učiteljev. V kratkem je bila zopet Ljubljana povečem katoliška, in po dolgem prestanku je vodil škof po ulicah slovesno procesijo.

[72a Sedaj pa se je lotil protireformacije v *Ljubljani*. Leta 1598. je nadvojvoda Karol ukazal, da morajo protestantski propovedniki tisti dan, ko se razglasi njegov ukaz, pred večerom zapustiti Ljubljano in v treh dneh tudi dedne dežele. Ako se pa ne pokore temu ukazu, jih čaka smrtna kazen. V kratkem času je bila Ljubljana zopet iz večine katoliška, in po dolgem prestanku je vodil knezoškof po ulicah slovesno procesijo. Okoli novega leta 1601. so sežgali v Ljubljani enajst voz protestantskih knjig; ostala je pa še deželna knjižnica, ki so jo dobili jezuitje. Tudi v mestni hiši shranjene slovenske knjige so dobili jezuitje, ki so jih nekoliko sežgali, druge pa shranili. Vlada je ukazala, da morajo ljubljanski protestantski meščani v šestih tednih in treh dneh zapustiti deželo. Le šest protestantov se je zopet povrnilo h katoliški cerkvi, drugi so se pa rajši izselili.]

73 Deželni stanovi so se krepko upirali protireformaciji in izprevideli, da jih more le enotno krepko postopanje rešiti. Okoli 200 plemenitnikov iz Koroškega in Kranjskega je prišlo v deželni zbor v Gradec, kjer jih je vzprejel nadvojvoda Ferdinand dne 22. januarja l. 1599. Deželni stanovi se pritožujejo zaradi preganjanja protestantov in nočejo vladarju privoliti davkov, in zaradi tega razpusti nadvojvoda deželni zbor. V novem deželnem zboru meseca aprila pa deželni stanovi vzpričo turške nevarnosti privolijo davke. Kranjski deželni zbor je poleti zboroval v **Kamniku**, ker je v Ljubljani razsajala kuga. V Kamnik je Ferdinand izporočil deželnim stanovom, da ne more ugoditi njih pritožbam. Tudi l. 1600. predložene pritožbe zavrne nadvojvoda z ostrim žuganjem, a tudi proti temu do cesarja Rudolfa II. uložena pritožba ne koristi ničesar.

74 V uspešnejše delovanje protireformacije se je sestavila konec leta 1600. **versko-reformacijska komisija**, kateri je predsedoval škof. Deželni glavar in vicedom sta imela izvrševati od te komisije določene kazni, ki so bile visoke denarne globe, prognanstvo in zaplenjenje premoženja. Okoli novega leta 1601. je omenjena komi-

sija zažgala v **Ljubljani** enajst voz protestantskih knjig; ostala pa je še deželna knjižnica, katero so l. 1604. dobili jezuitje. Tudi v mestni hiši shranjene slovenske knjige so dobili jezuitje, ki so jih nekoliko sežgali, druge pa shranili. Početkom l. 1601. je reformacijska komisija (škof Hren, deželni glavar Lenkovič in drugi) ukazala, da morajo ljubljanski protestantski meščani v šestih tednih in treh dneh zapustiti deželo. Le šest protestantov se je zopet povrnilo h katoliški cerkvi, drugi so se pa rajši izselili. Protestantsko pokopališče, ki je stalo na mestu prejšnje deželne bolnišnice, je dala komisija razdejati in sežgati leseno ograjo.

75 Potem se je pa škof Hren lotil protireformacije na **Gorenjskem** in je po gorenjskih mestih in trgih sam propovedoval in tako mnogo ljudi zopet pridobil katoličanstvu. Trdovratnejše protestante so pa z vojaško silo ali z zažuganim iztiranjem zopet privedli v katoliško cerkev in jim uničili protestantske cerkve in pokopališča. Tako je zopet katoličanstvo prodrlo v Kamniku. Škofji Loki, Kranju, Tržiču, Kropi, Radovljici, Jesenicah, Fužinah (Beli peči) in Kranjski gori. Protestantske kmete so vojaki po noči spravljali v ječe in podirali njih hiše. Bilo je tudi strogo prepovedano, da se Kranjci udeležijo protestantskega bogoslužja zunaj deželnih mej.

[**75a** Potem se je knezoškof lotil protireformacije na *Gorenjskem*, kjer se je bil razširil Lutrov nauk v Kamniku, Škofji Loki, Kranju, Tržiču, Kropi, Radovljici, Jesenicah, Fužinah (Beli peči) in Kranjski gori.]

76 Dne 6. septembra leta 1603. so se zbrali deželni stanovi notranjeavstrijskih dežel v **Gradcu** in sklenili prošnjo do nadvojvode, da odneha od strogega postopanja zoper protestante. Nadvojvoda omahuje nekoliko časa, ker se boji, da se ne bi izselilo preveč plemenitašev. Pošlje torej prošnjo deželnih stanov papežu v Rim, da uvažuje težavno nadvojvodovo stališče. Njegov svetovalec lavantinski škof **Stobaeus** pa mu prigovarja, da ne sme odnehati, ker se ni bati izselitve plemenitašev, ki se gotovo zopet povrnejo v naročje katolišče cerkve. Nadvojvoda zavrne nato prošnjo deželnih stanov in da tudi na ponovljeno prošnjo l. 1604. nepovoljen odgovor. Ko pa je cesar Rudolf II. l. 1609. s cesarskim pismo dovolil češkim protestantom versko svobodo in jo je tudi nadvojvoda Matija dal avstrijskim protestantom, so poslali notranjeavstrijski stanovi zopet prošnjo za versko svobodo

na nadvojvodo, ki je kranjske poslance nemilostno odpravil in jih z žuganjem poslal v domovino.

77 V tem je pa škof Hren poklical leta 1602. **kapucine** v Ljubljano, da mu pomagajo pri protireformaciji. Leta 1606 je položil temeljni kamen kapucinski cerkvi in jo čez dve leti blagoslovil. Kapucinski samostan je stal na mestu sedanje Zvezde do l. 1809., in l. 1817. so podrli tudi kapucinsko cerkev. L. 1613. je škof položil temeljni kamen za cerkev sv. Jakoba, katero so dobili **jezuitje**. Tudi Podturnski grad je zgradil škof za jezuite.

78 Škof Tomaž HREN se je bil prepričal, da so protestantje največ dosegli s slovenskimi knjigami. Zato je poslovenil branja in evangelije celega leta, katere je založil na svoje stroške in razširil med narodom. Za protireformacijo tako zaslužnega škofa je Ferdinand II. l. 1614 poklical kot notranjeavstrijskega namestnika v **Gradec**, kjer je nadaljeval započeto delo. Na Kranjskem so reformacijski komisarji odločno širili protireformacijo in pozivali protestantstva sumljive ljudi. V Krškem, Kostanjevici, Novem mestu, Metliki, Črnomlju in drugod so imeli komisarji mnogo opravka z iztiranjem protestantov. Dne 25. aprila l. 1615 je bila v Ljubljani važna seja v svrhu zatiranja protestantstva. Dve leti pozneje so kapucini in »bratovščina Redemptionis« na veliki petek prvič uprizorili procesijo s Kristusovim trpljenjem. Ta običaj se je ohranil do cesarja Jožefa II.

[**78a** Knezoškof se je bil prepričal, da so protestantje največ dosegli s slovenskimi knjigami. Zato je poslovenil »Branja in evangelije celega leta«, ki jih je založil sam in razširil med narodom. Za protireformacijo tako zaslužnega moža je Ferdinand II. poklical za notranjeavstrijskega namestnika v *Gradec*, kjer je nadaljeval započeto delo.]

79 L. 1614. je sklical cesar Matija vse avstrijske dežele na **prvi državni zbor v Linc**, na katerem sta Kranjsko zastopala baron Ditrh Turjaški in škof Tomaž Hren. Cesar je zahteval pomoči zoper Turke in erdeljskega kneza Betlena Gaborja, da bi mu vzel Erdeljsko. Notranjeavstrijski poslanci so bili za vojno, a večina je bila proti vojni. Cesar je potem sklenil 20-letno premirje s Turki.

80 Deželni stanovi so bili še vedno povečem protestantski in so še vedno upali, da ohranijo versko svobodo. Ko se je l. 1618. začela tridesetletna vojna s češkim uporom, so se tudi kranjski protestantje

nadejali boljše bodočnosti, a njih up je splaval po vodi z nesrečno bitko na Beli gori (l. 1620.), ki je odločila žalostno usodo češkega naroda. Že leta 1619 je umrl cesar Matija, katerega je nasledil Ferdinand II. tudi na cesarskem prestolu (1619–1637).

81 Ferdinand II. je zopet združil vse avstrijske dežele. Na dežel-nem zboru l. 1620. je pohvalil kranjske deželne stanove, »ki so svojim pradedom ostali zvesti v vseh slavnih dejanjih in čednostih in ohranili svoji dobro ime.« Državni zbor v Požunu in v Pragi je zopet združil poslance vseh avstrijskih dežel v skupno posvetovanje. Taki državni zbori bi imeli odslej vsakih pet let zborovati, a vsled raznih ovir se ta sklep ni izvršil.

82 Ferdinand II. je l. 1627. na Dunaju izdal generalni mandat, da se naj iztirajo nekatoliški in razkolniški propovedniki in učitelji. Odločilen pa je bil **cesarski ukaz z leta 1628**, ki je določil, da morajo vsi protestantski in sploh nekatoliški plemenitaši in njih obitelji čez leto dni zapustiti Kranjsko. Nekoliko plemenitnikov se je vdalo in prestopilo h katoliški veri, večji del pa se je izselil iz domovine v Nemčijo, nekateri tudi na Češko, Ogrsko in Avstrijsko. **Kranjska je s tem zopet postala izključno katoliška dežela.**

[**82a** Cesarski ukaz z leta 1628 je določil, da morajo vsi protestantski in sploh nekatoliški plemenitaši in njih obitelji leto dni zapustiti Kranjsko. Nekoliko plemenitašev se je vdalo in prestopilo h katoliški veri, večji del se je pa izselil iz domovine, zlasti v Nemčijo. *Kranjska je s tem zopet postala izključno katoliška dežela.*]

83 Glavni pospeševatelj kranjske protireformacije, škof HREN, je še učakal plod svojega delovanja, popolno zmago katoličanstva na Kranjskem; umrl je v Gornjem gradu dne 10. februarja l. 1630. Bil je vedno zvest svojemu geslu: *Terret labor, aspice praemium!* (Trud plaši, glej na plačilo!) Bil ni samo vnet katoličan, ampak potegoval se je tudi v deželnem zboru za zboljšanje občil in kupčije. Pospeševal je cerkveno umetnost in ozaljšal stolno cerkev s slikami. V mladih letih je pesnikoval v latinskem jeziku in je med drugimi pesnimi zložil odo o priliki krsta nadvojvode Ferdinanda II.

[**83a** Glavni pospeševatelj kranjske protireformacije, Tomaž Hren, je še učakal plod svojega delovanja, popolno zmago katoličanstva na Kranjskem. Umrl je v Gornjem gradu l. 1630.]

[(ss. 132–3: 84–86 *Druga benečanska vojna, 1615–1617*)]

(ss. 134–35)

87 Ferdinand III. (1637–1657)

88 Ferdinand III. je dobil po svojem očetu nevarno dediščino - veliko tridesetletno vojno, po kateri je tudi sicer od bojišča precej oddaljeno Kranjsko mnogo trpelo in sicer po žrtvah svojih sinov, v denarju in gmotnem blagostanju sploh.

Tridesetletne vojne se je udeležilo mnogo junaških Kranjcev, izmed katerih omenjamo grofa EKHARDA TURJAŠKEGA, poveljnika konjiškega polka, barona IVANA PURGSTALLA, barona MATIJO BOKALSKEGA (STROBLHOFF), konjiškega stotnika KACIJANARJA, barona LUDOVICA GALLA in grofa BARBO, ki je pozneje stopil v švedsko službo.

Velike so bile denarne žrtve vojvodine Kranjske. Kranjski deželni stanovi so že l. 1622. imeli 330.000 gld. dolga in l. 1631. so prevzeli še 800.000 gld. vojnega in državnega dolga. Do l. 1648. je Kranjsko prispevalo v to svrho še blizu 400.000 gld. Uvedel se je tudi poseben davek na uvoz soli, mesa in vina. Dežela pa je tudi mnogo trpela po večkratni nastanitvi raznih polkov, ki so prezimovali na Kranjskem. Po dolgoletni vojni razvajeno vojaštvo ni imelo več strogega reda, in ponavljali so se večkrat **vojaški izgredi**. Tako je n. pr. l. 1645 nastal na Starem trgu v Ljubljani med vojaki polkovnika Ferrare in ljubljanskimi meščani prepir in boj, v katerem so padli podpolkovnik, trije vojaki in nekateri meščani; več vojakov in meščanov pa je bilo ranjenih. Črez nekoliko dni je bil usmrčen vojak, ki je povzročil to rabuko. V tem letu so se še večkrat ponavljali vojaški izgredi. Tridesetletna vojna je povzročila razne družabne škode, ki so bile povod mnogim pritožbam.

89 Notranjeavstrijski protestantje so si še večkrat izkušali pridobiti versko svobodo. Ko so se začela l. 1642 **mirovnata pogajanja** v vestfalskim mestih Münsteru in Osnabrücku, so upali tudi protestantje, da dobe po posredovanju nemških protestantov zopet versko svobodo. Prosili so torej izborne kneze in državne stanovce, da se

potegujejo zanje in tudi njim v mirovnih pogojih zajamčijo versko svobodo ter jim pomorejo do zaplenjenih posestev. Nemški protestantje so se sicer zavzeli za svoje notranjeavstrijske sovornike, a cesarski zastopnik grof Trautmannsdorf jih zavrne z opazko, da se nimajo vtikavati v notranje avstrijske zadeve. Tudi odločne zahteve švedskih zastopnikov v prid avstrijskih protestantov niso imele uspeha. Cesar je izseljence pomilostil s pogojem, da se zopet povrnejo v katoliško cerkev. Tudi potezanje državnega zbora v Regensburgu v prid protestantom ni imelo zaželenega uspeha.

Katoličanstvo se je tudi na Kranjskem ojačilo z ustanovljenjem novih samostanov v zadnjih desetletjih. V notranjeavstrijskih deželah je bilo ob sklepu vestfalskega miru l. 1648 že nad 100 samostanov. Voditelj katoličanstva v notranjeavstrijskih deželah je bil jezuitski red po svojih zavodih in graškem vseučilišču, kjer je bilo zbirališče mladih plemenitašev.

90 Kranjski deželni stanovi so l. 1651 v Ljubljani prisegli zvestobo cesarjeviču **Ferdinandu IV.** Vršile so se velike slavnosti, pri katerih je bilo navzočih 110 članov deželnih stanov. Prvič po preteku 100 let je zastopnik nadvojvode, cesarski komisar knez Dietrichstein, prisegel (namesto na evangelij) po katoliškem obredu, kličeč Mater božjo in vse svetnike. Ker pa je cesarski komisar povabil na obed samo plemenitaše in prezrl mestne svetovalce, so bili ljubljanski meščani razžaljeni in so prezirali cesarskega komisarja, ko je o drugi priliki zopet prišel v Ljubljano. [...]

*

Iz Kranjskega domoznanstva (1909)

[Protestantizem po kranjskih mestih in trgih]

[Begunje]

V tem okraju je bila zelo razširjena protestantska vera. Dalmatin je nekaj let vsakih 5 do 6 tednov prišel iz Ljubljane v Begunje in propovedoval v gradu Katzensteinu. Posebno marljivo so Radovljičani zahajali k tem propovedim. Leta 1601 so zaprli l. 1586 zgrajeno

protestantsko cerkev in prepovedali protestantske shode. Ohranila se je pa psovka »tibinger«.

Bled

Z reformacijo se je tudi v tem kraju širila protestantska vera. Podložniki blejskega gradu so se l. 1586 hudo uprli proti reformaciji.

Brdo pri Lukovici

Protestantski propovednik Jernej Knafel je bil l. 1579 iz Kranja iztiran in je nadaljeval svoje propovedi na Brdu. Ko so Kranjčani prihajali tudi sem, so jih kaznovali z globo ali z izgonom.

Črnomelj

V dobi reformacije se je protestantizem močno razširil v Črnomlju, ki je imel nekaj let tudi protestantskega sodnika.

Fužine (Bela peč)

Na *Gorenjskem* se je bil razširil Lutrov nauk v ... Fužinah (Beli peči) ...

Jesenice

Na *Gorenjskem* se je bil razširil Lutrov nauk v ... Jesenicah ...

Kamnik

Za reformacije je bila protestantska vera po Kamniku in okolici zelo razširjena. Ker pa pozneje protestantski propovedniki niso smeli prihajati v mesto, so se zbirali protestanti v Podgorju. Leta 1594 je vicedom ukazal v Kamniku naseljenim protestantom, da se izselijo; ker pa se niso izselili v določenem roku, jih je imel mesec dni v zaporu in izpustil šele po posredovanju deželnih stanov. V 17. stoletju je mesto izgubilo prejšnjo veljavo.

Kranj

Na *Gorenjskem* se je bil razširil Lutrov nauk v ... Kranju ... Protestantsko vero je oznanjal Janez Daks.

Kranjska gora

Na *Gorenjskem* se je bil razširil Lutrov nauk v ... Kranjski gori.

Križ pri Kamniku

Pri gradu je bila cerkvena, ki je za reformacije služila protestantom. Cerkvico je dal razstreliti škof Hren.

Kropa

Na *Gorenjskem* se je bil razširil Lutrov nauk v ... Kropi ... Za reformacije je bila večina prebivalcev protestantska. Škof Chrön

(Hren) je zopet pridobil prebivalce katoliški veri. Pred hišo K. Pibrovca je znamenje v spomin, da je tam škof pridigoval.

Krško

Za reformacije je bilo Krško večinoma protestantsko, je imelo protestantskega mestnega sodnika in propovednika. Leta 1572. je tedanji župnik Polidor de Montagnana izgnal iz cerkve protestantskega propovednika, a meščani so se uprli župniku, ki je moral zbežati. Nadvojvoda Karol je sodnika in dva meščana zaprl v Gradcu. V Krškem se je rodil Juri Dalmatin okoli l. 1550.

Ljubljana

Protestantska vera se je začela širiti po mestu l. 1525.

Jezuiti so prišli v Ljubljano leta 1597 in naslednje leto je bilo mesto zopet katoliško.

Metlika

Za reformacije je bilo tu mnogo protestantov; protestantskega propovednika so izgnali l. 1585.

Radeče pri Zidanem mostu

Lutrova vera je bila v Radečah precej razširjena, nadvojvoda Karol pa je konec 16. stoletja tudi tod zatrl luteranstvo.

Radovljica

Na *Gorenjskem* se je bil razširil Lutrov nauk v ... Radovljici ... Tudi po Radovljici je bila razširjena protestantska vera, a l. 1572. so izgnali protestantskega propovednika.

Škofja Loka

Na *Gorenjskem* se je bil razširil Lutrov nauk v ... Škofji Loki ... Za reformacije je bilo v Loki mnogo protestantov. L. 1587 je škofjeloški oskrbnik ponoči zaprl propovednika Petra Kupljenika in ga odpravil v Gorico. Naslednje leto je prišel kranjski župnik v Loko, da tam iztira uporne protestante iz vseh dednih dežel.

Tržič

Na *Gorenjskem* se je bil razširil Lutrov nauk v ... Tržiču ... Za reformacije je bilo tudi v Tržiču mnogo protestantov.

Turjak

V tem gradu je v mali kapeli propovedoval protestantski propovednik Juri Kobila.

Vipava

V Vipavski dolini je bila protestantska vera jako razširjena. Leta 1584. je nadvojvoda Karol ukazal gospodarju Vipave, baronu Lorencu Lanthieriju, naj svoje protestantske podložnike prisili, da se vrnejo v katoliško cerkev, ali pa se v 14 dneh izselijo iz nadvojvodovih dežel. Pretil mu je z globo 1000 cekinov, če ne izvrši tega ukaza. Nekaj prebivalcev se je vrnilo v naročje katoliške cerkve, večina pa se je rajši izselila.

Višnja gora

V Višnji gori je oznanjal protestantsko vero Ivan Kočevar in dobil mnogo pristašev. Leta 1579 se je proglasil vladni ukaz, da prebivalci ne smejo zahajati k protestantskim propovedim.]

*

Tomaž Hren:

Prisežni obrazec za izpreobrnjence, 1600

Jest I. ... persežem gospodu Bogu sedaj letaku, de jest hočem timu svetlimu, visoko rojenimu firštu inu gospodu, gospodu Ferdinandu, hercogu Austriae etc., moimu milostivimu gospodu inu deželskimu firštu in niegove firstove svetlusti erbam inu sporednikom služaben inu pokoren biti; zuper nih firštlih svetlust ali nih erbe nič handlati, temuč uso nih škodo oznaniti, povedati inu nih nuca inu prida, kakor daleč znam inu morem, pomišlat inu naprej staviti. Pred usemu ričmi pak obene krive, zapelavske, lutriške zmote ali vere, ampak te same edine, izveličanske, svete karšanske, jogerske, katolske, stare rimske vere se hočo diležen sturiti; zraven tiga tudi per obenim shodu ali ukupspravišču, u katerim bi se zuper to sveto katolsko, pravo, staro rimsko cerkev inu vero handlalu, govorilu ali ravnalu, se nočem pustit najti, ampak tehistih se hočem popolnoma ogibat. Kakor meni gvišnu gospud Bug pomagaj inu usi nega lubi svetniki. Amen.

(Iz: Jakob Sket, Slovenska slovstvena čitanka za sedmi in osmi razred srednjih šol. Na Dunaju. V c. kr. zalogi šolskih knjig 1893.)